

В. В. Котенко

До історії дослідження поселення Маслини у Північно-Західній Тавриці

ивчення античного поселення Маслини активно відбувалося у другій половині минулого століття протягом майже двадцяти років. Результати цих досліджень додають нової інформації до висвітлення історії розвитку та функціонування хори Херсонеса Таврійського, вивчення якої триває і до нині.

Поселення Маслини розташоване на Тарханкутському півострові біля с. Володимирівка Чорноморського району Автономної Республіки Крим, на морському узбережжі Каркінітської затоки. На підставі того, що й дотепер не існує остаточних свідчень про наявність античних поселень північніше Маслин, ця пам'ятка вважається крайньою ланкою у ланцюгу пунктів хори Херсонеса Таврійського у Північно-Західній Тавриці [1, с. 6; 2, с. 13; 3, с. 79]. Але поряд з цим існує точка зору, що до складу Херсонеської держави входила територія від Балаклавської долини до Перекопу [4, с. 11].

Заселення Північно-Західної Таврики, а в контексті цього і виникнення поселення Маслини, мало свої економічні причини та історичні передумови. Внаслідок бурхливого економічного розвитку та можливого нового притоку колоністів, на середину IV ст. до н. е. [5, с. 101] простежено збільшення населення херсонеського полісу. Це призвело до освоєння нових територій на північ від херсонеського полісу, які і склали хору (внутрішню сільськогосподарську територію) держави.

Науковий інтерес до околиць Херсонеса Таврійського з'явився ще у першій половині XIX ст., але він був спрямований переважно на вивчення міських центрів — Керкінітіди та Калос Лімену. Протягом цього століття науці ще не була відома ціла низка античних поселень у Північно-Західному Криму, які належали Херсонесу.

Зацікавленість до залишків стародавніх поселень, що простягаються вздовж західного узбережжя Кримського півострова, вперше у вітчизняній археології проявив П. М. Шульц (1901–1983 рр.), розпочавши восени 1933 р. розвідки на Тарханкутському півострові. Так відомо, що його маршрут почався з Ак-Мечетського городища (сучасне смт Чорноморське АР Крим) і простягався у південному напрямку вздовж західного берега Криму до пересипу Донузлавського озера [6, с. 4–6]. Свої дослідження П. М. Шульц продовжив у 1934, 1948, 1962 рр. Слід зазначити, що у 1948 р. він провів розвідки від гирла р. Альма до с. Красноярьське та від с. Оленівка на Тарханкуті до Перекопу [6, с. 6], де мав обстежити серед інших і поселення Маслини. Тривалий час результати цих робіт не були відомі широкому колу дослідників. Лише у 2010 р. були вибірково опубліковані звіти про роботи Євпаторійського загону Тавро-скіфської експедиції за 1933 та 1948 рр. [7, с. 13–30; 8, с. 25–30], що зберігаються у рукописному архіві ІІМК РАН (м. Санкт-Петербург). Серед описаних пам'яток є згадка і про поселення Маслини. Так П. М. Шульц у звіті за 1948 р. зазначив, що між озером Ярилгач та Ба-

кальським озером виявлене лише одне *скіфське* городище біля с. Володимирівка (Чогол-Тай, урочище Чеголтай). Знаходиться воно на пологому березі моря біля невеликої затоки (бухти), на відстані 4 км від села у північно-східному напрямку. Про те, що П. М. Шульц описував саме поселення Маслини, свідчить і його згадка про дику кримську маслину (*elaegnus argenteae*), яка росте на місцевості, що не було типовим явищем для західного узбережжя Кримського півострова [8, с. 29]. Розміри городища П. М. Шульц визначив як 120 × 90 м. У підйомному матеріалі зустрічалися фрагменти амфор, скіфський ліпний посуд, подекуди черепиця. Як найранішу в часі знахідку автор визначив фрагмент денця чорнолакового кіліка III ст. до н. е. У верхніх шарах переважали амфори перших століть н. е. [8, с. 29].

Під час опису фортифікаційних споруд П. М. Шульц звертав особливу увагу на стіни зі рваного каменю на глині, а сам принцип їх зведення порівнював з укріпленням Неаполя Скіфського [8, с. 30]. Автор розкопок також дав інформацію про зольник висотою 1,1 м та діаметром 45 м, що був розташований у центрі городища. Конфігурацію плану поселення чи хоча б укріплення П. М. Шульцу навести не вдалося. За місцем розташування він порівнював Маслини з городищем Айрчі та зазначив, що це найпівнічніше серед виявлених *скіфських* городищ Таврійського півострова [8, с. 30].

Таким чином, виходячи з наведеної П. М. Шульцем інформації, на середину XX ст. поселення Маслини визначалося як укріплене місцерозташування пізніх скіфів з потужною фортифікацією та відповідним керамічним матеріалом. Але слід визнати, що це закономірний висновок, враховуючи погляди на місцеві пам'ятки у середині XX ст., адже тоді ще не було відомо, що більшість скіфських укріплень перекривали раніші давньогрецькі, які будувалися вихідцями з Херсонеса Таврійського ще з кінця IV ст. до н. е. А у випадку з поселенням Маслини кераміка пізніх скіфів може виступати синхронним матеріалом з античним посудом. До того ж, описаний П. М. Шульцем зольник можливо трактується як сліди масштабної пожежі, що призвела до загибелі поселення, а не як елемент скіфської культури.

З активізацією археологічних досліджень у другій половині XX ст. даний регіон знову потрапив в коло наукових інтересів з метою з'ясування розмірів Херсонеської держави та характеру благоустрою на поселеннях. З цього приводу слід зазначити, що хора Херсонеса на Гераклеїському півострові вже була досліджена значно краще [9].

У 1959 р. з ініціативи Херсонеського музею була організована Тарханкутська експедиція (з 1969 р. — експедиція Ленінградського відділення ІА АН СРСР), яка ставила за мету дослідити хору Херсонеса. До її завдань входило вивчення топографії, стратиграфії, хронології пам'яток з метою визначення основних етапів історичного розвитку регіону; виявлення меж херсонеської хори, її устрою та розвитку; вивчення матеріалів з метою реконструкції екології району в давнину [1, с. 11]. Саме широке коло наукових інтересів О. М. Щеглова дозволило поставити на новий методичний рівень дослідження пам'яток херсонеської хори. Ця експедиція вперше почала археологічні дослідження і на території поселення Володимирівка, яке з часом було перейменовано в Маслини. У 1965–1966 рр. тут були проведені зачистки культурного шару і кам'яних кладок. В результаті було встановлено, що весь шар містить кераміку III—II ст. до н. е. Цей факт, а також характер кладок дозволили висловити припущення, що тут, на раніше незаселеному місці, близько середини III ст. до н. е. виникла *скіфська* фортеця. Оскільки виявився повністю відсутнім горизонт з матеріалом пізніше II ст. до н. е., то встановлено, що приблизно до кінця цього століття вона припинила своє існування. Крім того, відомо, що це було останнє з укріплених поселень, обстежених Тарханкутською експедицією [1, с. 40].

Таким чином, середину 60-х рр. XX ст. можна назвати часом початкового етапу дослідження Маслин. Хоч підсумки зачисток 1965–1966 рр. були багато в чому узагальнюючими, але науковий інтерес до пам'ятки вже виник. Важливо, що в цей час

було здійснено спробу визначити хронологічні рамки існування Володимирівки (Маслин). Враховуючи досвід дослідження експедицією інших херсонеських поселень, а також реальні результати проведених зачисток кладок, дослідники спочатку назвали III—II ст. до н. е., але, як стане зрозуміло в ході подальшого вивчення поселення, ці часові рамки виявляться ширшими.

Через деякий час, у 1970 р. поселення Володимирівка (Маслини) було повторно обстежене А. О. Щепинським та О. М. Черепановою¹ [1, с. 40]. Так А. О. Щепинський зазначив, що на березі Каркінітської затоки біля с. Северное Чорноморського району на скіфському городищі Чеголтай (Маслини — В. К.) Тарханкутським загonom Північно-Кримської експедиції були проведені охоронні розкопки. Дослідженню підлягали кам'яні будівлі, що руйнувалися морем [10, с. 326]. Слід зазначити, що у попередній час, з 1966 р. діяльність згаданої експедиції була сконцентрована на півночі Тарханкута, в зоні будівництва Роздольненського та Чорноморського відгалужень Північно-Кримського каналу [11, с. 62]. В процесі обстеження в береговому обриві було виявлено 12 зернових ям (глибина до 2 м, діаметр дна 0,7–1,5 м), знайдено кілька зернотерок. Також були зафіксовані контури землянки (довжина 5 м, глибина 2 м). У культурному шарі поселення та у заповненні господарських ям і землянки зафіксовано значні домішки попелу та розколоті кістки тварин, а також фрагменти пізньоскіфської ліпної кераміки, амфор. У північно-східній частині в обриві берега виявлені залишки стіни товщиною 1,7 м з масивних необроблених каменів (до 1,5 × 0,8 × 0,7 м) та забутовка з дрібного каміння [11, с. 62–64]. В результаті досліджень був зроблений висновок, що, як і на інших пам'ятках регіону, скіфське поселення виникло тут на місці раніше існуючого *херсонеського* укріплення IV ст. до н. е. Також стало зрозумілим, що відсутність третього горизонту рубежу ер, характерного для інших укріплених поселень, виокремлює Маслини з кола аналогічних пам'яток Північно-Західного Криму [1, с. 40].

Таким чином, на початок 70-х рр. XX ст. Маслини стали відомі як велике укріплене поселення хори Херсонеса Таврійського з присутнім матеріалом пізньоскіфського часу. Але археологічних досліджень широкою площею на пам'ятці ще не проводилося. Тому отримані на цьому етапі дослідження дані не давали інформації про особливості внутрішнього планування поселення, його благоустрій, склад керамічного комплексу, заняття, історичну долю мешканців тощо.

З 1972 р. починається новий етап в історії дослідження поселення Володимирівка, за яким остаточно закріплюється назва Маслини. В цей час під керівництвом В. О. Латишевої загін Харківського університету в складі Північно-Кримської експедиції Інституту археології АН УРСР, очолюваної А. О. Щепинським, почав розкопки цього поселення. Задачі, поставлені перед початком робіт, включали в себе з'ясування заселеності Північно-Західного Криму за античної доби, етнічну належність його мешканців, відносини з далеким та близьким оточенням, роль в історичних долях Херсонеса та Пізньоскіфського царства, ступінь тяжіння цього району до Херсонеса та степового Криму. Саме ця пам'ятка стала головною справою життя дослідниці [12].

На початок досліджень море омивало поселення з північного заходу і північного сходу. З протилежного боку — на південний захід, південь і південний схід відкривався рівнинний степ. В. О. Латишева обмежувала поселення ґрунтовою дорогою, яка проходила вздовж узбережжя. Археологічні дослідження за окресленими межами показали повну відсутність культурного шару. Із заходу поселення Маслини було обмежене досить низькою піщаною балкою, що часто заповнювалася морем. В давнину це, можливо, було русло ріки, на пологому березі якого могло розташовуватися

¹ Авторами досліджень згадується факт відкриття П. М. Шульцем єдиного скіфського поселення біля с. Володимирівка [11, с. 62]. Мова ймовірно йде все ж про поселення Маслини, яке було обстежене у 1948 р. [8, с. 25–30].

поселення. Звідси воно у вигляді вузької смуги завширшки 25–50 м тяглося вздовж морського узбережжя на схід на 250–300 м. На східній межі певним орієнтиром поселення слугував старий кар'єр, який, можливо, використовувався в давнину для видобування будівельного каменю [13, л. 1].

Культурний шар пам'ятки постраждав, головним чином, від руйнівної сили морського прибою. Море, наступаючи на поселення з північного заходу, поступово підмивало берег, оголюючи в його розрізі кам'яні кладки, ями та інші залишки стародавніх споруд, які були помічені на початок досліджень.

Спираючись на планувальні особливості відкритих споруд, а також на загальний вигляд матеріальної культури, В. О. Латишева зробила висновок, що укріплення на території Маслин було засноване вихідцями з Херсонеса Таврійського в останній чверті IV ст. до н. е., а в середині II ст. до н. е. тісні економічні контакти з Херсонесом обірвалися, як і життя населеного пункту в цілому [13, л. 1–3].

Для детальної характеристики результатів дослідження Маслин за час його активного археологічного вивчення доречно представити підсумки самих польових сезонів.

Умовно поселення можна поділити на дві частини: західну та східну. Розкоп почався із західної частини, де море оголило фундаменти стародавньої кладки з масивних кам'яних блоків, і саме тут містився найпотужніший культурний шар. У перший рік розкопок було виявлено монументальну споруду (західну башту), біля якої у безпосередній близькості збудовано вісім приміщень, площею 9–16 кв. м кожне. Також було зафіксовано вулицю з водостоком. Під час розчистки приміщень знайдено велику кількість керамічного матеріалу, репрезентованого амфорами, чорнолаковим столовим та ліпним посудом. Серед інших речей виявлені глиняні грузила, вироби з металу (цвяхи, риболовні гачки, наконечник ножа, стріли, списа) та кістки (проколки) [14, с. 301]. Перші знахідки зводили час існування поселення до III–II ст. до н. е. Наступного року продовжувалися дослідження монументальної споруди типу башти. Також у східній частині укріпленої частини поселення було відкрито ще одну будівлю з крупних кам'яних блоків (східну башту) з керамічним матеріалом III–II ст. до н. е. Розкопками 1973 р. у південній частині поселення вдалося виявити чергову монументальну споруду з масивних рустованих блоків (південну башту), в приміщеннях якої було знайдено побутовий матеріал — теракоти, прикраси, проколки, чорнолаковий посуд, бронзові монети. Біля башти було відкрито господарське приміщення (кухня) з вогнищем та відповідним матеріалом — кам'яною ступою, кухонним гончарним та ліпним посудом [15, с. 299].

Південна башта стала об'єктом дослідження сезону 1974 р. Було з'ясовано її площу (8 × 8 м) та товщину стін (0,8 м), зафіксовані залишки кам'яних сходів на другий поверх, відкритий прилеглий до неї вимощений двір з криницею. Біля будівлі, як у випадку із західною баштою, розміщувалися господарські приміщення [16, с. 312–313]. У 1975 р. продовжувалися дослідження західного та південного баштових комплексів. У комплексі західної та південної башт були досліджені господарські приміщення, стіни котрих будувалися в перев'яз із зовнішньою капітальною стіною укріплення, що дало змогу В. О. Латишевій висловити припущення про існування першопочаткового плану будівництва комплексу, до якого вони були включені [17, л. 6]. Керамічний матеріал з приміщень досліджуваного комплексу представлений переважно кухонним і тарним посудом.

З комплексу південної башти досліджувалися також господарські приміщення з амфорами та ліпним посудом. Побутовий матеріал представлений світильниками, прясельцями, грузилами, бронзовими цвяхами, залізними ножами. Під час розчистки вимостки двору виявлений вкопаний в землю піфос, який перекривала кам'яна кладка. В. О. Латишева зазначила, що необхідність такого зерносховища була передбачена першопочатковим планом будівництва всього комплексу південної башти [17, л. 28]. У 1975 р. були виявлені також рештки водогону, який обслуговував весь комплекс. У 1976–1978 рр.

вивчалися приміщення баштових комплексів та проводилася консервація відкритих будівельних решток. Дослідження західної частини тривало до 1979 р. Результати семи археологічних сезонів показали, що ця ділянка поселення є цілісною системою укріплень. До неї входили чотири башти, одна з яких — північна — знищена морем [18, с. 75–76] і велика кількість менших приміщень, переважно господарського призначення.

В. О. Латишева у ході дослідження 1972–1979 рр. звертала особливу увагу на причини загибелі поселення. Зокрема, серед іншого матеріалу вона описала скелет людини, що обгорів і лежав при вході до південної башти. Життя цього мешканця Маслин закінчилося раптово, як, на думку дослідниці, й існування поселення в цілому [16, с. 313]. Дещо пізніше ці свідчення доповнилися тим, що у дворі біля однієї з башт був виявлений шар великої пожежі, в якому знайдені вістря стріл, кам'яні ядра, розбитий череп літньої жінки [19, л. 13]. Тому серед варіантів можливої загибелі вірогіднішим є раптовий напад на поселення.

В міру накопичення керамічного матеріалу за роки розкопок західної частини, В. О. Латишевою були здійснені спроби визначити центри виробництва виявленого на поселенні посуду. Так у амфорному комплексі Маслин присутні керамічні клейма Херсонеса, Синопи, Фасоса [20, с. 348].

Слід зазначити, що вже у 1973 р. розпочалося дослідження двох нових поселень херсонеської хори — Скелясте та Гроти, розташованих поблизу. Отриманий матеріал дозволив В. О. Латишеві датувати їх IV—II ст. до н. е. [21, л. 23]. На сьогодні кількість зафіксованих пам'яток у регіоні значно зросла і через неточні координати та прив'язку досить важко віднайти ці поселення на місцевості.

У 1980 р. на Маслинах почалося дослідження східної частини з метою з'ясування характеру її використання у давнину. На цій ділянці не було виявлено щільної кам'яної забудови, як це спостерігалось на західній частині, однак культурний шар відрізнявся великою кількістю речових знахідок. В. О. Латишева переконливо показала, що заселеність цієї частини не була нижчою, ніж західної [22, с. 272–273].

Під час розкопок 1981 р. було виявлено рештки ймовірно дерев'яних наземних чи напівземлянкових будівель, які фіксувалися за вцілілими ділянками глинобитної підлоги, ямами-льохами, розвалами виробничих печей з відходами бронзового лиття, свинцевими прутами, ломом. Керамічний матеріал представлений переважно фрагментами амфор Херсонеса, Синопи, Родоса, Фасоса, Гераклеї, що вкладаються в часовий діапазон від останньої чверті IV — першої половини III ст. до н. е. Результати польового сезону 1981 р. дозволили В. О. Латишеві зробити припущення, що початковий період існування поселення пов'язаний з освоєнням його східних околиць, де вже в останній чверті IV ст. до н. е. існували напівземлянки та наземні дерев'яні будівлі. Крім того, на період функціонування західної укріпленої частини життя на східній не припинилося [23, л. 12]. Тобто в подальшому виникла потреба по можливості синхронізувати матеріал, щоб уявити більш повну картину життя на всьому поселенні. Наступного, 1982 р. продовжувалося дослідження подібних наземних жител зі слідами місцевого металургійного виробництва [24, с. 287]. У 1983 р. були відкриті рештки потужної стіни, що розміщувалася у порубіжній зоні між укріпленням та селищем і, на думку В. О. Латишевої, слугувала додатковим елементом укріплення з боку степу [25, с. 306]. Також була зафіксована землянка зі слідами виробництва ліпного посуду. Серед датуючого матеріалу присутні амфори з клеймами херсонеських та синопських астиномів кінця IV — початку II ст. до н. е.

На початку 80-х рр. XX ст. починається більш детальне вивчення отриманого матеріалу, робляться перші спроби його інтерпретації у контексті історії античних держав Північного Причорномор'я. Також у ці роки продовжуються археологічні дослідження на поселенні Гроти.

У 1984 р. розкопки були зосереджені на двох ділянках — на східній частині поселення та на південь від чотирьохбаштового укріплення західної частини. На східній

частині була відкрита та досліджена напівземлянка, що використовувалася для виробництва ліпного посуду, який виступає масовим матеріалом на поселенні. Гончарний посуд, що походив з цієї ділянки, був представлений виробами переважно херсонського походження. Знахідки з обох частин поселення дозволили також в деякій мірі визначити рід занять мешканців поселення. Зокрема, серед виявлених предметів був фрагмент залізного серпа, глиняні грузила від ткацького верстата, глиняні прясельця, точильні бруски [26, с. 263].

У 1985 р. роботи загону були зосереджені на східній частині поселення, та на південний схід, південь і захід від укріплення. В межах східної частини Маслин зафіксовані глинобитні підвищення з ущільненого суглинку, що, ймовірно, походили з напівземлянок і слугували деталями інтер'єру — лежанками, столиками, лавками [27, л. 4]. Також виявлені розвали двох вогнищ, п'ять господарських ям для збереження харчових продуктів. Серед керамічного матеріалу переважали амфори Херсонеса та Синопи з клеймами рубежу IV—III — середини III ст. до н. е. Дослідження ділянки на південний схід від укріплення показали її господарський характер використання в давнину. На південній ділянці були зафіксовані три ями, вогнище та розвал каменю, відзначається мала кількість керамічних знахідок [27, л. 18]. На захід від укріплення простягалася житлова зона з кам'яними та дерев'яними будівлями, де проживало рядове населення [27, л. 22]. Таким чином, виявилось, що життя на Маслинах від укріпленого ядра простягалось не лише на схід, а й на південь і захід. З північного боку поселення відповідно було обмежене морем.

Слід відзначити той факт, що у 1985 р. експедицією була передбачена пошуково-розвідувальна група, що займалася пошуками некрополя Маслин. З цією метою проведено планомірне обстеження великої території, що прилягала до поселення. Методом пробних траншей були обстежені земельні угіддя у радіусі 100 м на схід, південь і захід (тобто по суходолу) від поселення загальною площею близько 75 тис. кв. м. Досить вдало було продумано саму стратегію пошуку: могильник поселення з населенням близько 200 чоловік і періодом існування близько 200 років не міг займати площу, меншу ніж 50×50 м, при цьому відстань між могилами не могла бути більшою 5 м. Так обстежено близько сорока траншей, але порушень природніх на шарувань виявити не вдалося. Тобто, за висновками В. О. Латишевої, некрополя у радіусі ста метрів від поселення у давнину не було і його слід шукати за межами обстеженої території [27, л. 24]. Наступного 1986 р. на поселенні ймовірно відбувалися консерваційні роботи без отримання нового матеріалу.

Таким чином, археологічні дослідження на поселенні 1972–1986 рр. пролили світло на характер внутрішнього планування поселення, етнічну приналежність його мешканців. Чотириохбаштове укріплення Маслини виявилось головною частиною давньогрецького поселення, до якого з усіх сторін суходолу підходило неукріплене селище. За своєю матеріальною культурою поселення тяжіло до Херсонеса, хоча з отриманого матеріалу виокремлюється група скіфського ліпного посуду. Про історичну долю Маслин говорити складно за відсутності писемних джерел, проте археологічно простежується загибель поселення внаслідок нападу з боку кочовиків Степу в середині II ст. до н. е.

Після закінчення археологічних досліджень на поселенні загін Харківського університету надав допомогу керівництву Чорноморського музею у створенні археологічної експозиції Тарханкутського півострова. З цією метою музею були передані археологічні знахідки з поселення, зроблений макет укріпленої частини Маслин. Ці матеріали експонуються у відповідній залі музею до нашого часу.

В. О. Латишева не встигла у повній мірі опублікувати результати розкопок поселення з причини тяжкої хвороби та передчасної смерті у 2002 р. Але ціла низка конкретних та важливих висновків відомі зі статей дослідниці. Так датування керамічних клейм з поселення діапазоном від кінця IV ст. до н. е. до середини II ст. до

н. е. визначило хронологічні рамки існування пам'ятки вцілому [28]. Також, ще у період археологічних досліджень В. О. Латишева визначила поселення Маслини як одношарову пам'ятку: «Все открытые строительные остатки лежат в одном культурном слое, имеют одинаковую ориентировку и производят впечатление единого строительного комплекса» [13, л. 12]. Це підвищило роль даного поселення в контексті дослідження інших пунктів хори Херсонеса. Враховуючи доволі вузькі хронологічні рамки існування Маслин, матеріал з поселення справедливо може застосовуватися для датування аналогічних речей, що походять принаймні з сусідніх пам'яток. В першу чергу, це стосується керамічного комплексу поселення, який демонструє широкий спектр форм античного посуду.

На початку 80-х рр. минулого століття Маслини стають темою, з якою Латишева В. О. виступала на конференціях, знайомлячи наукову громадськість з результатами розкопок. У 1983 р. вона видала статтю про графіті з поселення, яка мала особливе значення у зв'язку з обмеженим ступенем вивченості аналогічного матеріалу з північнокримського регіону античного часу [29, с. 101–110]. Ці дані також розширили уявлення про економіку поселень хори Херсонеса, дали змогу краще орієнтуватися у складному керамічному комплексі Маслин. У 1985 р. В. О. Латишева опублікувала статтю про розвиток землеробства на території херсонеської хори за даними з поселень Маслини та Гроти [30, с. 68–86]. З цього часу почався період детальнішого дослідження матеріальної культури далекої хори Херсонеса на основі конкретних археологічних матеріалів з досліджених поселень.

Вже після закінчення польових археологічних досліджень на поселенні, В. О. Латишева цікавилася культовою сферою життя мешканців Маслин. Тут дослідниця вперше торкнулася теми духовної культури стародавніх греків на околиці Херсонеса, а її висновки про збереження традиційного укладу в культовій сфері життя населення на далекій периферії грецької цивілізації не втратили актуальності й дотепер. До того ж, керуючись загальним аналізом артефактів, що свідчать про духовний розвиток мешканців населення, В. О. Латишева підтвердила думку про землеробський характер поселення, зокрема наголосила на його орієнтації на вирощування зернових культур [31, с. 65–67]. Так їй вдалося з'ясувати, що найпопулярнішими на поселенні були землеробські культури, серед яких провідне місце традиційно відводилося Деметрі та її дочці Корі (Персефоні). Зерно виступало на поселенні головною товарною продукцією, в обмін на котру мешканці Маслин забезпечували себе виробами ремесла, маслом, вином, предметами побуту.

Продовжуючи культову тематику, В. О. Латишева у 1994 р. видала статтю про теракоти з розкопок на поселенні Маслини [32, с. 127–140]. Зовнішній вигляд керамічних фігурок підтвердив попередні висновки дослідниці про першопочаткове вшанування покровителів землеробства, які асоціювалися з уявленнями про хліб, зерно як головне багатство і джерело життя. Крім того, в культовій теракоті з Маслин В. О. Латишева відзначила й інші сюжети грецької релігії в зображенні Ерота-Танатоса, Ніки.

В продовження обраної теми окремим предметом дослідження В. О. Латишевої став культовий посуд з поселення Маслини [33, с. 22–31]. Аналізуючи посуд спеціального призначення — світильники, феміатерії, курильниці — дослідниця виділила низку критеріїв для їх ідентифікації, які є актуальними і на сучасному етапі дослідження. Крім того, цей матеріал суттєво конкретизував фрагментарні уявлення про обрядовість в культовому житті мешканців далекої хори Херсонеса.

Матеріали з розкопок поселення слугували також основою для написання у 1996 р. узагальнюючої статті про населення херсонеської хори у Північно-Західному Криму [34, с. 56–61]. Цієї проблеми дослідниця торкалася і в попередні роки [35, с. 74–75]. Вона намагалася з'ясувати характер взаємовідносин грецького, скіфського та таврського населення шляхом аналізу керамічного матеріалу та його ідентифікації. На

Маслинах було виявлено гончарний посуд грецького виробництва, ліпну кераміку того ж грецького типу, а також скіфського та кизил-кобинського. Підводячи загальний підсумок аналізу археологічного матеріалу, що був отриманий з найпівнічнішого пункту хори Херсонеса, В. О. Латишева говорила, перш за все, про співіснування, ніж про взаємодію грецького та скіфського етносів, які, швидше за все, розвивалися паралельно і незалежно один від одного. На її думку, північна хора Херсонеса, де проходила межа між греками та варварами, не стала зоною контактів між ними. Крім того, саме внаслідок непорозуміння з сусідами поселення Північно-Західного Криму з часом загинули. Відносно ролі поселення Маслини в Херсонеській державі, то В. О. Латишева притримувалася думки, що в політичній структурі полісу воно виконувало функції форпосту на північній околиці хори. Однак на практиці можливості одного поселення, враховуючи віддаленість від Херсонеса, були обмеженими. Щодо таврів, то, на думку дослідниці, вони проникають у регіон не раніше херсонеських переселенців. У кількісному співвідношенні греків було більше, тому таври в таких умовах не представляли єдиного етносу і, швидше за все, були матеріально залежними від греків [36, с. 57]. Проблема співіснування грецького та варварського населення гостро стоїть і на сучасному етапі дослідження херсонеської хори у зв'язку з обмеженою кількістю чи фрагментарністю даних з поселень [37, с. 4] та ще чекає свого вирішення.

У подальших дослідженнях поселення Маслини В. О. Латишева зверталася до теми повсякденності його мешканців. У статті про прядіння та ткацтво на північній околиці херсонеської хори, що ґрунтувалася на матеріалі з Маслин, вона наголошувала на важливості цих ремесел у давньогрецькому суспільстві та на традиційність і універсальність рис побуту на всій території проживання греків.

Такі узагальнюючі висновки В. О. Латишева продовжила висловлювати і в подальших працях. У 1999 р. вийшла її стаття про благоустрій сільських поселень на території херсонеської хори [38, с. 79–89]. У ній на прикладі поселення Маслини дослідниця зобразила процес заселення типового поселення хори Херсонеса Таврійського. Особливу увагу в цій роботі вона приділила характеру забудови, техніці будівництва, визначенню характеру призначення споруд. Зокрема, В. О. Латишева стверджувала, що башти на Маслинах були оборонним, господарським та житловим комплексом одночасно, що, на її думку, в умовах неспокойного сусідства, було природним явищем. Подібна думка про житлові функції башт підтримується і на сучасному етапі дослідження [39, с. 153]. До того ж, В. О. Латишева запропонувала власний проект реконструкції південної башти, яка, на її думку, мала щонайменше три поверхи і демонструвала класичні традиції грецького монументального зодчества¹. Ще одним важливим висновком В. О. Латишевої стосовно забудови поселення було припущення про існування єдиного плану під час спорудження укріпленого комплексу. Подальші дослідження лише підтвердили ці висновки [39, с. 151]. Так, досліджуючи, головним чином, архітектурні рештки, В. О. Латишева констатувала, що загальний життєвий стандарт на хорі був нижчим та простішим, ніж у містах, але і на такій далекій околиці Херсонесу зберігалася відданість традиційним рисам античного побуту та його благоустрою.

Таким чином, дослідниця херсонеської хори В. О. Латишева намітила у низці своїх узагальнюючих статей та публікацій основні характерні риси матеріальної та духовної культури поселення Маслини, встановила загальні хронологічні рубежі існування пам'ятки. Саме це і визначає її внесок у розвиток вітчизняної класичної археології та вивчення історії давнього населення України, яке мешкало в Північно-Західній Тавриці за античної доби.

¹ Реконструкція башти наведена у фотоальбомі, присвяченому поселенню Маслини, що зберігається в Музеї історії ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Після закінчення археологічних досліджень на поселенні матеріал з пам'ятки так і не був опублікований у повній мірі. На сьогодні колекція старожитностей з поселення Маслини є частиною античних фондів Музею археології та етнографії Слобідської України і Чорноморського історико-краєзнавчого музею.

Ключові слова: антична доба, Херсонес Таврійський, хора, Маслини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щеглов А. Н. Северо-Западный Крым в античную эпоху. — Л., 1978.
2. Пальцева Л. А. Херсонес Таврический в V—I вв. до н. е. — Л., 1988.
3. Латышева В. А. О благоустройстве сельских поселений на территории херсонесской хоры (по мат. поселения Маслины) // Древности, 1997–1998: Харьковский историко-археологический ежегодник. — Х., 1999.
4. Ланцов С. Б. Западный Крым в составе Херсонесского государства: Автореф. дис. ... канд. ист. наук / Институт археологии АН УССР. — 07.00.06. — Археология. — К., 1991.
5. Ланцов С. Б. О скифо-херсонесских отношениях в последней трети IV — первой трети III вв. до н. э. // Херсонесский колокол. — Симферополь, 2008.
6. Смекалова Т. Н. П. Н. Шульц — первооткрыватель археологических памятников Тарханкутского полуострова // Материалы к археологической Карте Крыма — Симферополь, 2010. — Вып. III. Археологические разведки на полуострове Тарханкут.
7. Шульц П. Н. Дневник полевых исследований 1933 г. (Рукописный архив ИИМК, ф. 2, оп. 1, 1933, д. 130) // Материалы к археологической Карте Крыма — Симферополь, 2010. — Вып. III. Археологические разведки на полуострове Тарханкут.
8. Шульц П. Н. Отчет о работе отряда по исследованию памятников от устья р. Альма до д. Красноярское, от д. Оленевка на Тарханкутском п-ве до Перекопа (Рукописный архив ИИМК, ф. 35, 1948, д. 149) // Материалы к археологической карте Крыма — Симферополь, 2010 — Вып. III. Археологические разведки на полуострове Тарханкут.
9. Зубарь В. М. Хора Херсонеса Таврического на Гераклеяском полуострове. — К., 2007.
10. Щепинский А. А. Исследования в Степном Крыму // АО 1971 года. — М., 1972.
11. Щепинський А. О., Черепанова О. М. Пам'ятки античного часу на березі Каркінітської затоки // Археологія. — К., 1974. — № 13.
12. Валерия Александровна Латышева. Маслины — античное поселение в Северо-Западном Крыму: Статьи и воспоминания. — Х., 2010.
13. Латышева В. А. Отчеты об археологических исследованиях за 1972 год // Архив МАЭСУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Д. 2.
14. Латышева В. А. Раскопки поселения Маслины в Северо-Западном Крыму // АО 1972 года. — М., 1973.
15. Латышева В. А. Раскопки в Северо-Западном Крыму // АО 1973 года. — М., 1974.
16. Латышева В. А. Раскопки поселений в Северо-Западном Крыму // АО 1974 года. — М., 1975.
17. Латышева В. А. Отчеты об археологических исследованиях за 1975 год // Архив МАЭСУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Д. 5.
18. Назаров В. В. Гидроархеологическая карта черноморской акватории Украины (памятники античной и средневековой эпох). — К., 2003.
19. Латышева В. А. Отчеты об археологических исследованиях за 1977 год // Архив МАЭСУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Д. 7.
20. Латышева В. А. Исследования в Северо-Западном Крыму // АО 1977 года. — М., 1978.

21. *Латышева В. А.* Отчеты об археологических исследованиях за 1973 год // Архив МАЭСУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Д. 3.
22. *Латышева В. А.* Раскопки поселения Маслины в Северо-Западном Крыму // АО 1980 года. — М., 1981.
23. *Латышева В. А.* Отчеты об археологических исследованиях за 1981 год // Архив МАЭСУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Д. 11.
24. *Латышева В. А.* Работы Северо-Крымской экспедиции // АО 1982 года. — М., 1983.
25. *Латышева В. А.* Исследования Харьковского университета в Северо-Западном Крыму // АО 1983 года. — М., 1984.
26. *Латышева В. А.* Исследования Северо-Крымской экспедиции Харьковского университета в 1984 году // АО 1984 г. — М., 1986.
27. *Латышева В. А.* Отчет о раскопках Северо-Крымской археологической экспедиции Харьковского государственного университета в 1985 г. // НА ИА НАНУ. — Ф. Э. 1985/167.
28. *Латышева В. А.* Керамические клейма из раскопок нового поселения в Северо-Западном Крыму // Тезисы XIV Междунар. конф. античников. — Ереван, 1976.
29. *Латышева В. А.* Граффити поселения Маслины // ВХУ. — 1983. — № 238.
30. *Латышева В. А.* Развитие земледелия на территории херсонесской хоры: (По данным поселений Маслины и Гроты) // Археологические памятники Юго-Восточной Европы: Железный век и эпоха Средневековья. — Курск, 1985.
31. *Латышева В. А.* К истории культов населения херсонесской хоры/Проблемы исследований античных городов. Тез. — М., 1989.
32. *Латышева В. А.* Терракота из раскопок поселения херсонесской хоры Маслины // Древности, 1994: Харьковский историко-археологический ежегодник. — Х., 1994.
33. *Латышева В. А.* Культовые сосуды поселения херсонесской хоры Маслины // ВХУ. — 1994. — № 385: История. — Вып. 28.
34. *Латышева В. А.* О населении херсонесской хоры в Северо-Западном Крыму (по материалам поселения Маслины) // Древности, 1995: Харьковский историко-археологический ежегодник. — Х., 1996.
35. *Латышева В. А.* Греки, скифы, тавры в IV—II вв. до н. э. (по материалам поселений северной хоры Херсонеса) // Украина — Греция. Історія та сучасність. Тез. наук. конф. — К., 1993.
36. *Латышева В. А.* О населении херсонесской хоры в Северо-Западном Крыму (по материалам поселения Маслины) // Древности, 1995: Харьковский историко-археологический ежегодник. — Х., 1996.
37. *Попова Е. А., Коваленко С. А.* Историко-археологические очерки греческой и позднескифской культур в Северо-Западном Крыму (по материалам Чайкинского городища). — М., 2005.
38. *Латышева В. А.* О благоустройстве сельских поселений на территории херсонесской хоры (по мат. Поселения Маслины) // Древности, 1997–1998: Харьковский историко-археологический ежегодник. — Х., 1999.
39. *Буйских А. В.* Пространственное развитие Херсонеса Таврического в античную эпоху // МАИЭТ. — Supplementum. — Симферополь, 2008. — Вып. V.

Резюме

Котенко В. В. К истории исследования поселения Маслины в Северо-Западной Таврике

В статье рассмотрены основные этапы исследования поселения Маслины. До начала планомерных раскопок разведки поселения осуществил П. Н. Шульц (1948 г.), сделав выводы о скифском характере памятника. В 60-е гг. XX в. Тарханкутская экспедиция провела на поселении зачистки культурного шара и нижний горизонт был

отнесен к эллинистическому времени. В 1970 г. Маслины были обследованы А. А. Щепинским и Е. Н. Черепановой, которые сделали вывод о наличии на поселении херсонесского укрепления.

На протяжении 1972–1986 гг. здесь проводил исследования отряд Харьковского университета в составе Северо-Крымской экспедиции Института археологии АН УССР под руководством В. А. Латышевой. Определена принадлежность памятника к хоре Херсонеса Таврического и накоплен массовый археологический материал, так и не изданный в полной мере.

Сегодня коллекция артефактов с поселения Маслины является частью античных фондов Музея археологии и этнографии Слободской Украины и Черноморского историко-краеведческого музея.

Ключевые слова: античная эпоха, Херсонес Таврический, хора, Маслины.

Summary

V. Kotenko. To History of Study of Maslyny Settlement in North-Western Taurica

There are considered the main stages of study of Maslyny settlement in the article. Before the beginning of systematic excavations, investigations on the settlement are executed by P. Shul'ts (1948), who made the conclusion about scythian character of site. In 1960th Tarkhankutian expedition carrying out the clearing of culture layer on a settlement and lower horizon was attributed to hellenistic time. In 1970 Maslyny was inspected by A. Ščepinsky and E. Čerepanova, which made the conclusion about a presence on the settlement the Chersonesan fortification.

During the period from 1972 to 1986 a group from the Kharkiv University as a part of of the Northern Crimean Expedition of the IA AS USSR under the leadership of V. Latsheva conducted the research there. The settlement was referred to chora of Tauric Chersonesos and accumulated mass archaeological material, what are not published in completely.

Today collection of artefacts from Maslyny settlement are the part of ancient funds of Museum of archaeology and ethnography of Slobids'ka Ukraine and Chornomorsky local-history museum.

Key words: antiquity, Tauric Chersonesos, chora, Maslyny.

